

Kapitola první

Lidé, jejichž živobytí bude předmětem tohoto vyprávění, patří k duchovenstvu stargorodského chrámu a obývají jeho okolí. Jsou to protopop Savelij Tuberozov, kněz Zacharija Benefaktov a diákon Achilla Děsnicyn. Léta jejich útlého mládí, stejně jako období jejich dětství se nás netýkají. A aby před sebou čtenář tyto osoby spatřil v době, v níž mají vyvstat v jeho fantazii, musí si představeného stargorodského duchovenstva, protopopa Savelije Tuberozova vybavit jako muže, který už prožil dobrých šest desítek let. Otec Tuberozov je vysoké postavy, tělnatý, ale doposud svěží a čilý. Podobně je na tom po duševní stránce: na první pohled je vidět, že si jeho srdce zachovalo veškerou horlivost a mladický elán. Hlavu má výjimečně krásnou: dá se dokonce považovat za vzor mužné krásy. Tuberozovovy vlasy jsou husté jako hříva statného lva a bílé jako kadeře Feidiova Dia. Mocná kštice se mu efektně vzdouvá nad vysokým čelem a ve třech mohutných vlnách spadá dozadu, bezmála až po ramena. V dlouhém rozdvojeném plnovousu otce protopopa i v jeho drobném kníru, který se s vousem spojuje v koutcích úst, se ještě sem tam najdou černé nitky, jež mu dodávají podobu stříbra zdobeného nielem. Obočí má otec protopop úplně černé a tvoří ho dvě ostře zahnutá S, která se setkávají u kořene jeho značně velkého a širokého nosu. Oči má hnědé, velké, odvážné a jasné. Za celý život se v nich nepředstával zračit rozum; blízcí lidé v nich viděli lesk radostného nadšení, podmračený smutek i slzy dojetí; občas v nich zašlehl

i plamen nesouhlasu a sršely z nich jiskry hněvu – ne náhlého, hašteřivého nebo malicherného hněvu, nýbrž hněvu velkého člověka. Těmato očima hleděla na svět upřímná a čestná duše protopopa Savelije, kterou on, ve svých křesťanských tužbách, považoval za nesmrtelnou.

Docela jiný případ je kněz stargorodského chrámu Zacharija Benefaktov. Celá jeho osobnost je vtělená pokora a smíření. A tomu, jak málo se touží projevovat jeho pokorný duch, odpovídá i jeho droboučké tělo, které také zabírá co nejméně místa a jako by se snažilo nezatěžovat zemi svou přítomností. Je malý, hubený, neduživý a plešatý. Jenom za ušima mu povlávají dvě drobné šedožluté lokýnky. Cop nemá vůbec. Jeho poslední zbytky zmizely už dávno, ale i tak to byl cúpek tak ubohoučký, že mu diákon Achilla neřekl jinak než myší ocásek. Místo plnovousu jako by měl otec Zacharija k bradě přilepený kousek mořské houby. Ručičky má jako dítě a neustále je schovává do kapes kleriky. Nožičky má slabé, tenoučké, hotové slámky, a vůbec jako by celý byl upletený ze slámy. Jeho nekonečně dobrotivé šedé oči jsou bystré, ale jenom málokdy je zvedne, a hned už zase hledají místo, kam by se schovaly před neskromným pohledem. Otec Zacharija je jen o trochu starší než otec Tuberozov, ale je daleko neduživější, i když stejně jako protopop je zvyklý být vždycky svěží a nehledě na všechny nemoci a neduhy, které ho trápí, si zachoval duševní i tělesnou čilost.

Třetí a poslední představitel stargorodského chrámového duchovenstva, diákon Achilla, si vysloužil několik charakteristik a nebude od věci je tu všechny uvést, aby si čtenář s jejich pomocí o mohutném Achillovi mohl udělat lepší obrázek.

Inspektor semináře, který Achillu Děsnicyna vyloučil z posledního ročníku pro „nadměrný věk a špatný prospěch“, o něm prohlašoval:

„Heleme se, jakej je to klacek urostlej!“

Když rektor na zvláštní přímluvy Achillu znovu přijal do nižšího ročníku, s údivem si prohlížel toho dospívajícího bohatýra, obdivoval se jeho výšce, síle i hlouposti a říkal:

„Nebude, myslím, dostačující přezdívat ti klacek, anžto z mého pohledu jsi nejméně valník dřeva.“

Regent archijerejského sboru, kde Achilla Děsnicyn skončil, když byl vyloučen ze semináře a přijat na místo kostelního zpěváka, ho označoval za „nadměrného“.

„Bas máš dobrý,“ říkal regent, „jako když vystřelí z děla; ale nadměrný jsi až hanba, a skrzevá tu nadměrnost ani nevím, jak s tebou po zásluze naložit.“

A konečně se čtvrtou a nejpřesvědčivější povahovou charakteristikou diákona Achilly přišel sám archijerej, a to v den pro Achilla velmi památný, totiž v den, kdy byl Achilla ze sboru vyhnán a poslán na místo diákona do Stargorodu. Podle této charakteristiky se Achillovi říkalo „zkrušený“. Zde bude na místě vylíčit, při jaké příležitosti s ním začalo být ono označení „zkrušený“ spojováno.

Diákon Achilla byl od dob svého mládí člověk značně veselý, rád se smál a navíc se hned pro všechno nadchl. A nejenže své nadšení neuměl krotit v mládí: jak ještě uvidíme, nedokázal je ovládat ani v letech svého blížícího se stáří.

Nehledě na „nadměrnost“ Achillova basu si ho v archijerejském sboru všichni vážili, neboť dokázal vyzpívat i ty nejvyšší tóny a klesnout i pod tu nejnižší oktávu. Jediné, čím nadměrný Achilla děsil regenta, bylo jeho „nadšení“. Tak například při večerní bohoslužbě se často nedokázal udržet a nezazpíval „Svatý jest Hospodin Bůh náš“ jenom třikrát, ale nechával se strhnout nadšením a zazpíval to úplně sám počtvrté, a obzvláště pak nikdy nedokázal včas skončit zpěv mnoholetí. Ale ve všech těchto případech, o kterých už se vědělo, a daly se proto předvídat, se proti Achillově „nadšení“ přijímala předběžná ochranná opatření, která ušetřila nejrůznější mrzutosti jak samotnému Achillovi, tak jeho sbormistrům: někdo z dospělých sboristů dostával za úkol tahat Achilla za šosy nebo ho v kýženou chvíli popadnout za ramena a usadit. Ale ne nadarmo se říká, že všechno se uhlídat nedá. Aťsi Achilla před jeho „nadšením“ chránili sebedůkladněji a se sebevětší láskou,

stejně ho před ním nemohli uchránit docela, a tak Achilla sám na sobě tím nejpřekvapivějším způsobem prokázal oprávněnost teoretického předpokladu, že „není pomoci tomu, kdo je sám sobě nepřítelem“. O jednom z dvanáctera velkých svátků Achilla zpíval koncert před svatým přijímáním a měl za úkol předvést velmi záludné basové sólo na slova „zármutkem zkrušen“. Význam, který tomuto sólu přikládal regent a celý sbor, Achillu značně znepokojoval: byl neklidný a marně se snažil vymyslet, jak si neutrhnout ostudu a vyznamenat se před Jeho Přeosvíceností, která měla ráda zpěv, a před veškerou guberniální šlechtou, která se shromáždí v kostele. A tady je třeba učinit spravedlnosti zadost a uvést, že Achilla se své sólo naučil skvěle. Ve dne v noci pochodoval hned po svém pokoji, hned zas po chodbě nebo po dvoře, po archijerejském sadu nebo po humnech, a neustále si v různých tóninách prozpěvoval „zkrušen, zkrušen, zkrušen“, a za těchto neustálých repetič se nakonec dočkal dne své slávy, kdy měl zazpívat své „zkrušen“ před celým chrámem. Začal koncert. Bože, jak velký a celý zářící tu s notami v rukou stojí obrovský Achilla! Někdo ho měl namalovat, slovy se to předat nedá... A to už jsou odzpívány známé přírazy a blíží se místo s basovým sólem. Achilla odstrkuje loktem souseda, mlčky si zadává takt svého sóla „zkrušen“, chytí tempo a už vidí, jak se zdvíhá regentova ruka s taktovkou... Achilla zapomněl na celý svět i na sebe samého a tím nejskvělejším způsobem, jako archandělská trouba, tu rychle, tu protáhle slavnostně volá: „A zármutkem zkrušen, zkrušen, z-k-r-u-u-u-š-e-e-n, z-k-r-u-u-u-š-e-e-n, zkrušen.“ Achillovi silou zabraňují v nepatříčně nadměrném opakování a koncert končí. Ale v Achillově „nadšené“ hlavě neskončil a během tichých pozdravů, s nimiž si šlechta chodí k vladykovi pro požehnání, se doslova jako hlas trub nebeských z kůru najednou znovu ozve: „Zkrušen, z-k-r-u-u-u-š-e-e-n, z-k-r-u-u-u-š-e-e-n.“ To zpívá Achilla, který, stržen nadšením, nic nechápe; strkají do něj, ale on zpívá; sboristé se ho snaží

usadit a skrýt za svými zády – ale on zpívá: „zkrušen“; nakonec ho vyvádějí z kostela, ale on dál zpívá: „Z-k-r-u-u-u-š-e-e-n.“

„Co blázníš?“ ptají se ho soucitně dobrosrdeční lidé.

„Zkrušen,“ pěje Achilla a všem se jim dívá do očí a stojí u dveří do chrámové předsíně, dokud ho proud čerstvého vzduchu neprobere z jeho exaltace.

Ve srovnání s protopopem Tuberozovem a otcem Benefaktovem je možné Achilla Děsnicyna považovat za člověka mladého, ale i jemu je už hodně přes čtyřicet a jeho lesklé černé kadeře jsou už silně prokvetlé šedinami. Vzrůstu je Achilla obrovského, sílu má děsivou, způsoby neuhlazené a prudké, ale při tom všem je velice milý; tvář má jižního typu a tvrdí, že pochází z maloruských kozáků, po kterých jako by opravdu zdědil bezstarostnost a odvahu a řadu dalších kozáckých předností.